

L'ús dialògic de les TIC i la participació de la comunitat en entorns rurals i entorns d'extraradi: una oportunitat per a l'èxit educatiu i la superació de desigualtats

UT. Revista de Ciències de l'Educació
Desembre 2014. Pag. 125-129
ISSN 1135-1438. EISSN 2385-4731
<http://pedagogia.fcep.urv.cat/revistaut>

Noemí Martín Casabona¹

Data de defensa: 12/12/2014

Paraules clau: ús dialògic TIC, participació de la comunitat, èxit educatiu, superació de desigualtats, transformació social.

Resum

La tesi doctoral presenta dos estudis de cas realitzats en dos centres d'educació infantil i primària, conformats com a Comunitats d'Aprenentatge que compten amb la integració de les Tecnologies de la Informació i de la Comunicació (a partir d'ara TIC).

En el marc de les societats informacionals, aquesta tesi pretén investigar com es desenvolupa l'ús dialògic de les TIC i la participació de la comunitat a cadascun d'aquests centres per tal de conèixer quin impacte produeixen en la millora dels aprenentatges, en la superació de desigualtats i en la transformació social. La temàtica de la tesi doctoral es justifica en tant que el pas de les societats industrials a les societats informacionals han generat una nova economia que ja no es basa en recursos de tipus material sinó que es fonamenta en recursos de tipus intel·lectual, la qual cosa ha suposat una revolució tecnològica sense precedents que impacta en tots els sectors i que transforma àmbits com el social, l'educatiu i el personal, entre d'altres.

Les transformacions socials i econòmiques produïdes provoquen que es reconfigurin els requeriments indispensables que determinen la inclusió digital i social dels seus

¹ Departament de Pedagogia. Universitat Rovira i Virgili - Tarragona

ciutadans i ciutadanes i, en les societats informacionals ja no és el mer accés a la informació el que esdevé clau sinó que allò que és realment determinant per a la inclusió social és el domini d'habilitats i competències per a la selecció i el processament de la informació (Castells, 2003; OCDE, 2013).

D'altra banda, tot i que són molts els esforços realitzats en pro de la inclusió digital, les respostes no han estat eficients en la superació de l'escletxa digital, ja que s'han basat únicament en l'accés a les xarxes ometent la necessitat que aquest ús fos eficient i generador de la competència mediàtica i informacional.

La realitat ens mostra en aquest sentit que Europa presenta un dèficit en termes d'alfabetització digital, la qual cosa suposa perills per a la inclusió social i el desenvolupament personal de la ciutadania (Comisión Europea, 2010b), que es veuen incrementats en zones geogràfiques específiques i en entorns desafavorits com les zones rurals i les urbanes d'extraradi.

Pel que fa a les zones urbanes d'extraradi, les problemàtiques econòmiques i socioculturals que aquestes presenten conformen un posicionament de desavantatge vers zones més afavorides en tant que els infants i joves d'aquests barris compten amb menys accés als aprenentatges i a una educació de qualitat que els permeti superar la situació de pobresa i d'exclusió social en què es troben (Anyon, 1997; Darling-Hammond, 1996; Oakes, 1990). D'altra banda, les zones rurals presenten un aïllament físic i de comunicació que suposa un menor desenvolupament socioeconòmic (European Commission, 2011) i que afecta el progrés cap una educació de qualitat i equitativa (UNESCO, 2010).

En la cerca de la fórmula que permeti l'adquisició de les habilitats i competències mediàtiques necessàries per a la inclusió digital i social en societats que compten amb profundes desigualtats socials i amb zones que quedes relegades a un segon terme en matèria d'inclusió educativa, digital i social, trobem dos elements essencials: l'educació i les TIC, que segons l'Estratègia Europa 2020 són essencials per al Creixement Intel·ligent (Comisión Europea, 2010).

Aquestes consideracions són les que ens condueixen a l'elaboració d'aquesta tesi doctoral, que compta amb la finalitat d'estudiar dos centres educatius que combinen a la perfecció els dos elements clau que segons la Comissió Europea cal parar atenció: una educació de qualitat basada en actuacions educatives d'èxit i la integració de les TIC al centre educatiu. Així doncs, d'una banda, la investigació pretén saber com es desenvolupa l'ús dialògic de les TIC i la participació de la comunitat (en tant que són dues escoles conformades com a Comunitats d'Aprenentatge i, per tant, compten amb la participació de membres de la comunitat en el dia a dia de l'escola) en aquests dos centres situats en zones que, per motius diferents, es troben en una situació desafavorida. Per altre costat, es pretén conèixer si aquest ús dialògic de les TIC i la participació de la comunitat han contribuït a la millora dels resultats acadèmics de l'alumnat, a la superació de desigualtats i a la transformació social.

La metodologia emprada en aquesta investigació és la metodologia comunicativa (Gómez, Latorre, Sánchez i Flecha, 2006; Gómez, Puigvert i Flecha, 2011), una metodologia fonamentada en la perspectiva dialògica, que concep el diàleg com a oportunitat per fer front als reptes de la Societat de la Informació. En l'enfocament metodològic comunicatiu els significats de la realitat social es construeixen de manera comunicativa a partir de les interaccions entre persones, de la mateixa manera que el coneixement científic i la investigació social es produeixen sense desnivell epistemològic, ja que les persones investigadores i les investigades se situen en un pla igualitari i horitzontal on preval la força dels arguments (Habermas, 2001).

L'elecció d'aquesta metodologia respon, en primer lloc, al fet que els centres educatius investigats estan conformats com a Comunitats d'Aprenentatge i com a tals, es basen en la perspectiva dialògica de l'aprenentatge. En aquest sentit, la metodologia comunicativa és idònia per identificar les pràctiques educatives que incrementen el rendiment de l'alumnat i que contribueixen a la superació de situacions de desigualtat i a la transformació social. En segon lloc, per la rellevància que aquesta metodologia té a nivell d'investigació en ciències socials i, concretament, en educació. La metodologia comunicativa es basa en les contribucions dels autors i autores de major renom en l'actual Comunitat Científica Internacional i ha estat utilitzada en investigacions dels Programes Marc d'Investigació de la Unió Europea, en investigacions que demostren resultats d'impacte del Plan Nacional I+D+i; i publicacions en revistes d'impacte en el Journal Citation Reports (JCR).

Quant a la població de la investigació, aquesta queda conformada per membres dels diversos col·lectius implicats en cada un dels centres investigats: membres de l'equip directiu, membres del claustre de professorat, membres de la comunitat que participen com a voluntaris/es al centre, familiars i estudiants. En el cas del Colegio Público de Ariño, la mostra inclou un total de 37 informants i, en el cas de l'Escola Mediterrani, aquesta mostra és de 25 persones.

Per a la recollida de la informació s'ha utilitzat una combinació de tècniques (en total, s'han aplicat 42 tècniques) amb l'objectiu d'assolir els objectius plantejats i dotar de científicitat els resultats: relats comunicatius de vida quotidiana, grups de discussió comunicatius, entrevistes semiestructurades i observacions comunicatives.

Per últim, destaquem les principals conclusions que emanen de la investigació realitzada a partir dels coneixements i les evidències derivades de la revisió de la literatura científica i del treball de camp desenvolupat.

Pel que fa al desenvolupament de l'ús dialògic de les TIC i la participació de la comunitat en un centre rural i en un centre d'extraradi, el treball de camp realitzat ens condueix a concloure que una de les fórmules en que s'integren les TIC tant al Colegio Público de Ariño com a l'Escola Mediterrani es produeix a partir d'una organització d'aula basada en els Grups Interactius com a actuació educativa d'èxit. Els Grups Interactius permeten la interacció de l'alumnat entre sí i també amb el professorat, els familiars o altres membres de la comunitat que participen a l'aula, de manera que es combinen dos dels elements fonamentals de l'aprenentatge dialògic:

la participació de la comunitat i la interacció entre els diversos contextos en què els nens aprenen. D'aquesta manera, el fet d'organitzar l'aula en Grups Interactius permet l'entrada de persones de la comunitat per a donar el seu suport en el procés d'aprenentatge dels nens i nenes com a dinamitzadores dels petits grups que es creen a l'aula. La participació de totes les persones de la comunitat esdevé un element fonamental si tenim en compte que les experiències que han demostrat superar les desigualtats a nivell mundial es basen en l'acció conjunta de l'alumnat i els diversos col·lectius amb qui aquests es relacionen: les famílies, el professorat i professionals de l'educació i altres persones de la comunitat. Per tant, és aquesta perspectiva dialògica, que compta amb l'estructura i l'agència humana com a elements interdependents (Giddens, 1995), la que permet no reproduir sinó transformar les estructures i, per tant, la societat.

Per tant, treballar les TIC des de la perspectiva dialògica (en interacció i amb la participació de la comunitat) és el que permet l'assoliment de les habilitats requerides en les societats actuals per a la selecció i processament de la informació. D'aquesta manera, tant al Colegio Público de Ariño com a l'Escola Mediterrani, a més de basar la pràctica educativa en les interaccions a l'aula, aquesta es planteja com un espai col·lectiu en el qual s'aprofita el capital social que aporta la participació de la comunitat, aprofitant la intel·ligència cultural dels infants i de les persones adultes de suport que hi ha a l'aula.

Per tant, una primera conclusió que extraïem és que a més a més de comptar amb la incorporació de les TIC al procés d'ensenyament-aprenentatge, la qual cosa s'ha demostrat científicament que procura millors resultats (Balanskat, Blamire, i Kefala, 2006), els dos centres investigats compten amb una estratègia d'ensenyament imprescindible en el seu ús. Així, la combinació de les TIC amb una organització d'aula a partir de Grups Interactius en la qual participa la comunitat i es fomenta la interactivitat, està d'acord amb les teories científiques que apunten la convergència entre la perspectiva dialògica en educació i les TIC com a binomi eficient, ja que les TIC suposen un important suport a l'aprenentatge sempre i quan siguin emprades en contextos d'aprenentatge dialògic (Beauchamp i Kennewell, 2010; Mercer, Warwick, Kershner i Staarman, 2010).

D'altra banda, en relació a si l'ús dialògic de les TIC i la participació de la comunitat han contribuït a la millora dels resultats acadèmics de l'alumnat, a la superació de desigualtats i a la transformació social, els resultats obtinguts al llarg del treball de camp i les evidències recollides en la revisió de literatura ens condueixen a concloure rotundament que hi contribueixen de manera molt notable. Si ens centrem en la millora dels resultats acadèmics de l'alumnat, els resultats obtinguts ens demostren que a més a més del valor afegit que suposa la integració de les TIC a l'aula, el fet que aquestes s'incorporin des de plantejaments dialògics i amb el suport de les persones de la comunitat, permet treballar la dimensió instrumental de manera molt més eficient i equitativa promovent que tots els nens i nenes, també els que compten amb més dificultats d'aprenentatge o amb necessitats educatives especials, assoleixin majors nivells d'aprenentatge. A més, es produeix una acceleració de l'aprenentatge

en tant que comptar amb més persones adultes a l'aula facilita poder desenvolupar més activitats i, per tant, desenvolupar més activitats i, per tant, desenvolupar més continguts (Valls i Kyriakides, 2013).

Si ens referim a la superació de desigualtats, cal destacar que la voluntat de les dues escoles estudiades d'oferir una educació de qualitat i el fet de posar un èmfasi especial en la dimensió instrumental prepara acadèmicament els i les estudiants per superar l'exclusió social i minimitza els riscos a què s'exposen (Apple i Beane, 1997; Delpit, 88).

Les evidències recollides demostren que el binomi conformat per l'ús dialògic de les TIC i la participació de la comunitat permeten el desenvolupament de la dimensió instrumental amb un impacte molt positiu que supera els reduïts objectius d'aprenentatge que tradicionalment s'han ofert als infants i joves que estudien als centres educatius de les zones amb més dificultats. En ambdós centres es procura la igualtat de resultats a més de la igualtat.

Pel que fa a la transformació social, cal dir que les transformacions s'inicien als centres educatius però tenen un impacte més enllà d'aquests: en les famílies de l'alumnat del centre, en les llars dels infants i joves i en l'entorn més immediat. El fet de partir del centre educatiu per a integrar la tecnologia i implicar-hi les famílies i membres de la comunitat procura canvis en el sí de les famílies i en l'entorn en general. Canvis en la societat però que sovint també suposen canvis en les trajectòries laborals i/o vitals.

Per tant, a manera de conclusió, podem dir que és gràcies a l'aprenentatge dialògic, aplicat a través d'actuacions educatives d'èxit basades en les teories i pràctiques de la comunitat científica internacional, que contempla la interacció entre l'alumnat i d'aquest amb altres persones adultes de la comunitat i que compta amb la participació de la comunitat en els diversos espais de l'escola i sobretot a l'aula, on es produeix el canvi de plantejament metodològic que autors com Edmunds (2008) reclamen, quan exposen que l'ús de les TIC al centre educatiu millora el rendiment de l'alumnat si es realitza amb un bon plantejament metodològic que procuri una major interacció i més participació.

Aquesta tesi doctoral ofereix evidències i resultats basats en l'aplicació d'aquest binomi en dues Comunitats d'Aprenentatge que han transformat el centre per a transformar l'educació i transformar la societat i que en els seus anys de funcionament com a comunitats d'aprenentatge presenten importants millores en termes d'èxit educatiu, de cohesió i d'inclusió social. Així doncs, aporta les orientacions per a saber com es desenvolupa aquest ús dialògic de les TIC i la participació de la comunitat en dos centres educatius que es troben en zones desafavorides i també per a conèixer l'impacte d'aquest binomi en la millora dels aprenentatges, en la superació de desigualtats i en la transformació social.